

АГРОСВІТ

№11 червень 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гробоук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбацька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сєгада Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 11 червень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 06.06.24 р.

Підписано до друку 06.06.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 22.7

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №0606/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

У НОМЕРІ:

<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Гунько Л. А., Третяк Н. А.</u> Землевпорядні проблеми планування та оцінки стану землекористування при розробленні комплексних планів просторового розвитку території територіальних громад	4
<u>Жук М. В., Пацарнюк О. В.</u> Інституційне забезпечення управління господарською діяльністю аграрних підприємств	15
<u>Федірець О. В., Батюк Б. Б., Броварець О. О.</u> Оцінювання ефективності адаптивного розвитку агропродовольчої сфери в контексті управління змінами	21
<u>Міщенко М. І., Баган Н. В., Докучаєв О. А.</u> Внутрішні та зовнішні чинники впливу на безпекову ефективність управління ресурсами інноваційно орієнтованих підприємств в контексті розвиваючого маркетингу та диджиталізації	31
<u>Бреус С. В., Денисенко М. П., Дудник О. В.</u> Конкурентоспроможність підприємств агропромислового комплексу України як важлива передумова підвищення рівня економічного розвитку держави	37
<u>Величко О. П., Нечипоренко К. В., Ставрат С. С., Лук'яненко В. В.</u> Сталий розвиток підприємств засобами логістичного менеджменту та логістичної координації	43
<u>Гуцаленко А. В., Попова О. О.</u> Міжнародні підходи до формування управлінської звітності	59
<u>Назаренко О. В., Ян Лі</u> Дослідження стратегії розвитку туристичних підприємств в Китаї	65
<u>Павлова О. М., Павлов К. В., Сур'як А. В., Садовська М. А., Устимович Р. А.</u> Управління інклюзивними процесами на ринку освітніх послуг як основа соціально-економічного розвитку	74
<u>Козловський С. В., Гнідова Б. О., Скомаровський В. В., Мохар Д. О.</u> Проблеми розвитку аграрної галузі в умовах війни в Україні	83
<u>Мардар М. Р., Устенко І. А., Булацескул К. І.</u> Підвищення ефективності просування кисломолочної продукції за допомогою реклами	94
<u>Назаренко С. А., Постіва М. В.</u> Запобігання та вирішення конфліктів в управлінні організацією	104
<u>Панченко В. Г., Семенов О. А.</u> Перспективи регулювання будівельного сектору в ЄС як фактор підвищення конкурентоспроможності в умовах реалізації зеленого курсу	111
<u>Дивнич О. А., Мартинюк М. П.</u> Удосконалення інноваційно-інвестиційного забезпечення у системі управління земельними ресурсами підприємств агропродовольчої сфери	120
<u>Іванченко В. А.</u> Соціальні виміри сфери природокористування в Україні	131
<u>Євсейцева О. С., Гончаренко І. М., Богданець Б. Б.</u> Розвиток банківської системи у період цифрових трансформацій та смарт-інновацій: маркетингові та управлінські аспекти	137
<u>Аверчева Н. О., Козак Г. В.</u> Напрями підвищення стійкості малих і середніх аграрних підприємств в умовах війни і повоєнної відбудови	146
<u>Валявка О. Я., Русин-Гриник Р. Р., Федорчак О. Є.</u> Вектори розвитку систем логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції	157
<u>Громов С. С.</u> Інструментально-методологічне забезпечення фінансування територій природно-заповідного фонду: виклики військового часу та післявоєнного відновлення	164
<u>Скакунов О. І., Іванов Д. А., Герболка І. Б.</u> Напрями удосконалення системи мотивації в сучасній організації	171
<u>Стрельбицька Т. А.</u> Опортунізм як загроза економічній безпеці підприємств України	175

УДК 631.17.001.76

О. В. Федірець,

д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9710-4644>

Б. Б. Батюк,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького, м. Львів, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3761-1852>

О. О. Броварець,

к. т. н., доцент, завідувач кафедри інформаційно-технічних та природничих дисциплін,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4906-238X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.11.21

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АДАПТИВНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ

O. Fedirets,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

B. Batyuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Head the Department of Management,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine

O. Brovarets,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Information
Technology and Natural Sciences, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Kyiv, Ukraine

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF ADAPTIVE DEVELOPMENT OF THE AGRO-FOOD SECTOR IN THE CONTEXT OF CHANGE MANAGEMENT

В статті розглянуто оцінювання ефективності адаптивного розвитку агропродовольчої сфери в контексті управління змінами. Доведено, що звуження та територіальна локалізація соціально-економічної депресивності в сільській місцевості реалізується завдяки збалансованому розвитку адаптивних соціально-економічних систем, і виступає в якості сфери соціальної відповідальності центральної державної, регіональної та місцевої влади. Відповідальний підхід до реалізації зазначених функцій забезпечує створення необхідного базису для впровадження інноваційних форм та напрямів соціально-економічного розвитку сільської місцевості, завдяки трансформації управління для забезпечення благополуччя місцевого населення. На державному рівні це виступає передумовами формування та реалізації концепції та стратегії соціально-економічного розвитку сільської місцевості України, що має відбуватися враховуючи територіальну реформу в Україні з використанням передового світового досвіду забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку. Визначено, що агропродовольча сфери в межах технологічного розвитку передбачає пришвидшення трансформації науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок у нові технологічні рішення, машини, обладнання, товари, нові форми організації праці та підходи до управління. Слід відмітити, що інноваційний процес стосовно сільського господарства, як складової агропродовольчої сфери, має рад специфі-

чних особливостей: регіональних, галузевих, функціональних, технологічних та організаційних. Водночас на інноваційну модернізацію агропродовольчої сфери здійснюють вплив умови та параметри, що мають як позитивне, так і негативне спрямування. Провівши аналіз існуючої системи соціально-економічних показників, виявлено наступну закономірність — результатом розвитку економічних параметрів є позитивна динаміка кількісної та якісної зміни соціально-демографічних показників. Так, валова додана вартість і темпи росту виробництва впливають на розмір середньомісячної номінальної оплати праці. Тобто рівень розвитку економічних показників лежить в основі формування соціальних та демографічних показників розвитку.

The article examines the assessment of the effectiveness of the adaptive development of the agro-food sector in the context of change management. It is proven that the narrowing and territorial localization of socio-economic depression in rural areas is realized thanks to the balanced development of adaptive socio-economic systems, and acts as a sphere of social responsibility of the central state, regional and local authorities. A responsible approach to the implementation of these functions ensures the creation of the necessary basis for the implementation of innovative forms and directions of socio-economic development of rural areas, thanks to the transformation of management to ensure the well-being of the local population. At the state level, this serves as a prerequisite for the formation and implementation of the concept and strategy of socio-economic development of rural areas of Ukraine, which should take place taking into account the territorial reform in Ukraine using world-class experience in ensuring local socio-economic development. It was determined that the agro-food sector within the limits of technological development involves the acceleration of the transformation of research and development into new technological solutions, machines, equipment, goods, new forms of labor organization and management approaches. It should be noted that the innovation process in relation to agriculture, as a component of the agro-food sector, has many specific features: regional, branch, functional, technological and organizational. At the same time, the innovative modernization of the agro-food sector is influenced by conditions and parameters that have both a positive and a negative direction. After conducting an analysis of the existing system of socio-economic indicators, the following pattern was revealed — the result of the development of economic parameters is the positive dynamics of quantitative and qualitative changes in socio-demographic indicators. Thus, the gross added value and the growth rate of production affect the size of the average monthly nominal fee payment. That is, the level of development of economic indicators is at the basis of the formation of social and demographic indicators of development.

Ключові слова: оцінювання, ефективність, адаптивний розвиток, агропродовольча сфера, управління змінами.

Key words: assessment, efficiency, adaptive development, agro-food sector, change management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

За умов динамічного розвитку ринкового оточення визначення причин відхилень показників та встановлення тенденцій, котрі характеризують розвиток виробництва, важливого значення набуває діагностика, яка виступає як засіб, метод та інструментарій ґрунтового дослідження. Використання діагностики стало-го розвитку агропродовольчої сфери дозволяє визначити систему пропорцій та вироблення напрямків ефективного функціонування адаптивних моделей процесів забезпечення стало-го розвитку виробництва, підтримки його складових у стабільному та збалансованому стані.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Деякі дослідники зазначають, що діагностика надає можливості запобігти конфліктів під час взаємодії суб'єктів ринку та ефективніше використовувати власні сили та ресурси підприємства. Багато дослідників розглядають діагностику в якості аналітичної функції управління, яка проявляється при дослідженні розвитку виробництва на протязі визначеного періоду часу [1—12]. В той же час ряд аспектів даної проблематики залишається недостатньо

Таблиця 1. Основні методи діагностики сталого розвитку виробництва

Методи	Автор, джерело
Діагностичні методи при оцінці параметрів кризового розвитку підприємства	Губені Ю.Е. [4, с. 18—27].
Метод діагностики за «слабкими сигналами»	Білошкурський М.В. [2, с. 85]
Метод стратегічної діагностики	Бланк І.А. [3, с. 83—85]
Експертні методи	Єрохін С.А. [5, с. 13—17]
Метод застосування інтегральної (факторної) моделі; метод експертних оцінок фінансових коефіцієнтів; комбінований метод	Кривов'язюк І.В. [8, с.75—76]
Метод рейтингової діагностики	Чернікова Н.М. [12, с.131—136]
Методи математичної статистики, теорії вірогідності, статистичних випробувань, статистичного імітаційного моделювання.	Касич А.А. [7, с. 22—31]

Джерело: узагальнено авторами.

дослідженими, особливо що стосується відсутності чіткого визначення структурних елементів і процедур діагностики адаптивного розвитку агропродовольчої сфери.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити оцінювання ефективності адаптивного розвитку агропродовольчої сфери в контексті управління змінами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В сучасних умовах значення діагностики адаптивного розвитку агропродовольчої сфери зростає. Це явище обумовлено тим, що забезпечення продовольчої безпеки набуває стратегічного характеру, оскільки спрямована на виявлення підприємницького ризику, тобто на діагностичну оцінку розвитку виробництва. Основним елементом методу будь-якої науки є її науковий апарат [10]. В даний час практично неможливо відокремити прийоми та методи будь-якої науки, які властиві винятково їй, спостерігається взаємопроникнення наукових інструментів в межах різних наукових підходів.

Для діагностування характерні такі особливості:

на етапі виявлення причин, які впливають на проблему, що стоїть перед підприємством, найчастіше використовуються формалізовані суб'єктивні методи одержання даних: спостереження, опитування, тести, бесіди;

аналіз і оцінка фактів не завжди мають кількісні характеристики, часто відсутні критерії і база для порівняння;

при побудові причинно-наслідкового зв'язку виникнення проблеми дуже часто не використовуються сучасні економіко-математичні методи.

У діагностиці також можуть застосовуватися різні методи, розроблені споконвічно в рамках тієї чи іншої економічної науки (табл. 1).

У використанні методів діагностики можна відмітити ряд характерних особливостей: низький рівень використання системного підходу, надання переваги якісним оцінкам над кількісними методами, а також суб'єктивний характер багатьох висновків внаслідок використання великої кількості експертних методів. Отже, характерними особливостями і одночасно недоліками використання діагностичних методів є: відсутність системного підходу, пріоритетність якісних оцінок над кількісними методами, суб'єктивний характер висновків внаслідок використання великої кількості експертних методів.

Так, І.А. Бланк [3, с. 83—85] використовує діагностичні методи при оцінці параметрів кризового розвитку підприємства, що генерують загрозу його банкрутства в майбутньому періоді. При цьому він пропонує дві системи діагностики: систему експрес-діагностики та систему фундаментальної діагностики. Як систему індикаторів оцінки загрози банкрутства підприємства науковець використовує 41 абсолютний і відносний показник, що характеризує різноманітні сторони фінансово-господарської діяльності підприємства. При цьому він виділяє три принципові характеристики оцінки масштабів кризового фінансового стану підприємства: легка та глибока фінансові кризи і фінансова катастрофа.

М.В. Білошкурський [2] у своєму дослідженні використовує для діагностики метод "слабких сигналів". У своїх працях він рекомен-

дує використовувати системи моніторингу і за їх допомогою визначати сильні та слабкі сигнали, які визначаються на основі аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища. Для цього дослідник застосовує методи оперативної діагностики фінансово-господарської діяльності підприємства за допомогою системи показників, що характеризують рентабельність, оборотність, платоспроможність, покриття боргів і ліквідність, фінансову стійкість підприємства.

Діагностика як галузь знань містить теорію та методи організації процесів діагнозу, а також принципи побудови засобів діагнозу, класифікацію можливих відхилень характеристик процесів забезпечення ефективності функціонування виробничих підприємств. Діагностика стратегічних моделей ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва може проводитися з урахуванням: підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств та визначення їх оптимального розміру. Провідні науковці у своїх роботах розглядають питання щодо оптимальних розмірів підприємств агропродовольчої сфери.

Ідею розрахунку оптимальних розмірів підприємств агропродовольчої сфери, де ключовим критерієм оптимальних розмірів вперше було використано мінімуму собівартості у своїх працях запропонував відомим вчений А.В. Чаяновим. В той час дана концепція викликала широке обговорення та значну увагу, і зараз багато дослідників відзначають актуальність даної розробки. Проте собівартість продукції не є кінцевим показником господарської діяльності підприємств, вона не відображає впливу всього комплексу факторів на результати їх діяльності. В умовах ринкової економіки головна мета підприємств — досягнення максимуму прибутку, тому доцільно використовувати прибуток як критерій оптимального розміру підприємств агропродовольчої сфери.

Розроблені А.В. Чаяновим методичні підходи передбачає визначення оптимального розміру не сільськогосподарських підприємств, а сільськогосподарських угідь, адже направлені на визначення саме їх розміру. Ця методика також не приділяє уваги можливому розширенню підприємств за рахунок інтенсифікації виробництва, а відповідно і той факт, що невелике підприємство за розміром земельної площі може бути крупним завдяки високому виходу продукції з одиниці площі. З наукових публікацій відомо, що немало економістів Північної Америки вважають оптимальними за розміром

ті сільськогосподарські підприємства, площа сільськогосподарських угідь яких складає 400 гектарів.

Однак В.М. Жмайлов [6] заперечує зазначене твердження і вважає, що розширення площі сільськогосподарських угідь до 1100—1200 гектарів сприятиме зниженню собівартості продукції та підвищенню рентабельності виробництва, а сприятиме більш широкому впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, що стосується агрохімічних, техніко-технологічних та селекційних напрямків, в першу чергу за рахунок більших можливостей стосовно їх фінансування.

Ю.Е. Губені [4] зазначає, що стратегічна діагностика допомагає оцінити ефективність стратегій господарських суб'єктів, зрозуміти стратегічну позицію аграрних формувань в кожному з напрямів їх діяльності, оцінити різнонаправлені сигнали різної інтенсивності, що отримує підприємство в процесі моніторингу свого середовища. Інформація, отримана в процесі зазначеної діагностики, дозволяє забезпечити керівника базисом для обґрунтування управлінських рішень при формуванні стратегій підприємства.

Проведення діагностики стратегічних моделей процесів регулювання сталого розвитку агропродовольчої сфери [10], включає шість етапів:

обґрунтування обраної стратегічної моделі процесів забезпечення сталого розвитку;

розробку заходів щодо здійснення стратегії (їх співставлення із запланованими заходами — відсоток виконання, кількість, якість, терміни тощо);

проведення діагностики підприємства за показниками, які характеризують: ефективність використання ресурсного потенціалу;

рівень використання ринкових можливостей; взаємодію підприємства з елементами аграрного ринку, а саме участь сільськогосподарських товаровиробників у розвитку аграрного бізнесу;

розрахунок інтегрального показника, котрий характеризує ефективність співставлення ресурсів, взаємодії аграрного підприємства з підприємствами, які входять до агропромислового комплексу, та підприємствами, організаціями установами, які утворюють ринкову інфраструктуру; співставлення отриманих даних з даними інших підприємств або з даними підприємства, яке аналізується в іншому періоді;

розробка та оцінка альтернатив (варіантів стратегій) у короткостроковому, середньостроковому довгостроковому періоді.

В рамках стратегічної діагностики [10] виділяється діагностику фінансово-господарського положення, що включає, перш за все, аналіз стратегічної позиції підприємств на ринку. Для цього застосовують спеціальні методи, найпоширеніші з яких, — SWOT-аналіз та конкурентний аналіз. Оперативна діагностика діяльності підприємств служить базою для ухвалення поточних, оперативних управлінських рішень. Вона відстежує і оцінює ключові сфери діяльності підприємств і перш за все аналізує фінансовий стан, безбитковість, матеріальні і інформаційні потоки, оцінює ризик і формує комплекс рекомендації, які забезпечують ефективне управління ризиками. Виходячи з цього слід розрізняти аналітичну, експертну та імітаційну діагностику. Аналітична діагностика — це процес встановлення діагнозу за допомогою безконтактних методів з використанням інформації та методів комплексного аналізу, типологій. Експертна діагностика базується на інформації для цілей діагнозу, отриманій під час безпосереднього контакту при здійсненні соціально-економічних опитувань, використовуючи експертні методами в процесі дослідження. Застосування імітаційного підходу надає можливість отримати дані про об'єкт діагнозу шляхом імітаційного моделювання незважаючи на складність моделювання комплексного розвитку виробництва в агропродовольчій сфері.

Для діагностики стану і наступного прогнозування напрямків розвитку, С.А. Єрохін [5, с. 13—17], пропонує використовувати експертні методи досліджень:

- об'єктів, розвиток яких або повністю, або частково не піддається наочному опису або математичній формалізації;

- в умовах відсутності достатньо представницької і достовірної статистики по характеристиках об'єкту;

- в умовах великої невизначеності середовища функціонування об'єкту, ринкового середовища;

- у випадках, коли або час, або засоби, що виділяються на прогнозування і ухвалення рішень, не дозволяють досліджувати проблему із застосуванням формальних моделей;

- відсутні необхідні технічні засоби моделювання, наприклад, обчислювальна техніка з відповідними характеристиками;

- у екстремальних ситуаціях.

Отже, експертні оцінки широко застосовуються в практиці техніко-економічного аналізу, оскільки вони дозволяють отримати порівняно надійну, а іноді і єдино можливу інформацію.

В своїх працях Л.О. Лігоненко [9, с. 56] рекомендує для діагностики використовувати як окремі моделі так і сукупність моделей та методик. Також вона пропонує ряд галузевих і тематичних методик, таких як — фундаментальна діагностика, прогнозування банкрутства, аналіз підприємств різних галузей (сільського господарства, переробних та підприємств харчової промисловості, промислових підприємств тощо). Економічні моделі дозволяють виявити особливості функціонування об'єктів галузі і на основі цього передбачати майбутню поведінку об'єкту при зміні яких-небудь параметрів.

Моделі, що використовуються в діагностиці, поділяють на: макро- і мікроекономічні; теоретичні і прикладні; оптимізаційні і рівноважні; статичні і динамічні [10].

Метод інтегральної (факторної) моделі передбачає побудову математичної оцінки сукупності індикаторів залежно від їхньої значущості для моделі, тобто він має на меті створення та дослідження динаміки інтегрального показника, побудованого на чітко обумовленому механізмі математичних залежностей в межах визначених груп показників.

Найбільш відомою та найбільш поширеною є модель Альтмана ("Z-оцінка"), яка має на меті діагностику загрози банкрутства залежно від співвідношення чистого обігового капіталу, відношення накопиченого прибутку до активів, рентабельності активів, відношення ринкової вартості всіх простих та привілейованих акцій, оберненості активів. П'яти-факторна модель в подальшому була доповнена та доопрацьована самим дослідником. Він розширив та удосконалив її, і в подальшому розрахунок проводився за сімома факторами:

- динаміка прибутку;

- вартість активів підприємства;

- рентабельність активів;

- коефіцієнт покриття процентів;

- відношення накопиченого прибутку до активів;

- коефіцієнт поточної ліквідності;

- частка власних коштів у пасивах.

До методів інтегральної діагностики належить також модель Бівера, яка розглядає залежність між рентабельністю активів, часткою залучених коштів у пасивах, коефіцієнтом поточної ліквідності, часткою чистого обігового капіталу в активах, коефіцієнтом співвідношення між сумою чистого прибутку та амортизації до залучених коштів. До методів діагностування шляхом інтегральної моделі можна також віднести моделі Фулмера, Спрінгейта, Сайфуліна, Кадикова та інших дослідників [1].

Отже, сутність методу інтегральної факторної моделі полягає в тому, що для діагностики певного тренду задається шкала значень, які мають відповідати тому чи іншому прогнозованому значенню — якісній оцінці. Прогнозоване значення являє собою чисельне значення, яке отримане як співвідношення факторів, зважених за їхньою значущістю. Значущість факторів та їхній склад, визначаються емпіричним шляхом — шляхом дослідження певної кількості підприємств, якісний стан яких у досліджуваній період відповідає спектру шкали значень.

Н.М. Чернікова [12] акцентує увагу на рейтинговій діагностиці, яка передбачає побудову ієрархічної системи рейтингів, для того щоб відобразити взаємозв'язок між об'єктами за певними принципами та встановлюють якісне відношення переваги і визначають їх позицію в межах ранжируваного ряду. При поєднанні різних характеристик та властивостей складних соціально-економічних процесів в єдиний інтегральний показник, рейтинги забезпечують методологічну єдність усіх складових компонентів системи і дають можливість однозначно оцінювати різні аспекти діяльності органів державного управління та об'єктів господарювання.

Підхід, пов'язаний із ранжуванням певних об'єктів (країн, регіонів, напрямків економічної діяльності, підприємств, видів продукції тощо) за певними ознаками у загальній їх сукупності означає перехід від певної множини ознак, які характеризують цей об'єкт, до однієї максимально інформативної оцінки. У методичному відношенні складність подібної оцінки полягає в одержанні такого узагальнюючого показника, за допомогою якого можна найбільш раціональним способом об'єднати різноманітні за формою і змістом показники в один — синтетичний (комплексний).

У широкому розумінні діагностика це галузь знань про способи виявлення діагнозу базуючись на дослідженні характеристик об'єкта. Використання діагностики соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери дозволяє встановити системи пропорцій та визначення напрямків забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва у збалансованому стані. Діагностика також дозволяє запобігти конфліктам під час взаємодії суб'єктів ринку та ефективніше використовувати власні сили та ресурси підприємства.

Результатом діагностики має бути діагноз, тобто визначення та описання майбутнього перспективного стану моделей сталого розвит-

ку сільськогосподарського виробництва, на підставі якого розраховуються загальні та локальні стратегії сталого розвитку. Як галузь знань діагностика містить теорію та методи організації процесів діагнозу, а також принципи побудови засобів діагнозу, класифікацію можливих відхилень характеристик сталого розвитку сільськогосподарського виробництва з використанням обслуговуючої кооперації. Діагностика стратегічних моделей сталого розвитку сільськогосподарського виробництва повинна проводитися з урахуванням: підходу до визначення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва та розміру господарств.

Дослідження найбільш поширених підходів, які використовуються для діагностики соціально-економічного розвитку дало змогу визначити основні тенденції і закономірності, та дозволило окреслити ряд важливих вимог, які стосуються процесу діагностики. Це дало змогу визначити ключові умови, яким має відповідати методика діагностики соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери:

1. З урахуванням визначених методичних підходів що стосуються оцінки соціально-економічного розвитку країн, території, регіону та суб'єктів господарювання різних масштабів. Зазначений критерій використовується як для визначення проміжних показників для діагностики, так для розрахунку результируючих комплексних показників. Враховуючи міждисциплінарний характер методології, пов'язаної з дослідженням соціально-економічного розвитку, доцільним є застосування кількісних та якісних показників для проведення оцінки. Це потребує застосування інструментарію порівняння та систематизації якісних та кількісних показників, що визначають рівень соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання для забезпечення коректного порівняння діяльності суб'єктів. Досить часто для такого розу розрахунків використовується індексний метод, методи комплексних показників, вагових коефіцієнтів або бальних оцінок з урахуванням певних критеріїв.

2. Розгляд багатоаспектного поняття повинен забезпечити комплексний характер враховуючи структуру та особливості соціально-економічного розвитку. Потрібно оцінити параметри і особливості економічного розвитку соціально-економічних систем, що характеризуються кількісними показниками, наприклад у грошовій фрпмі. Також потрібно провести оцінку ефективності та визначити систематичність реалізації соціально орієнтованих програм для забезпечення залучення широко-

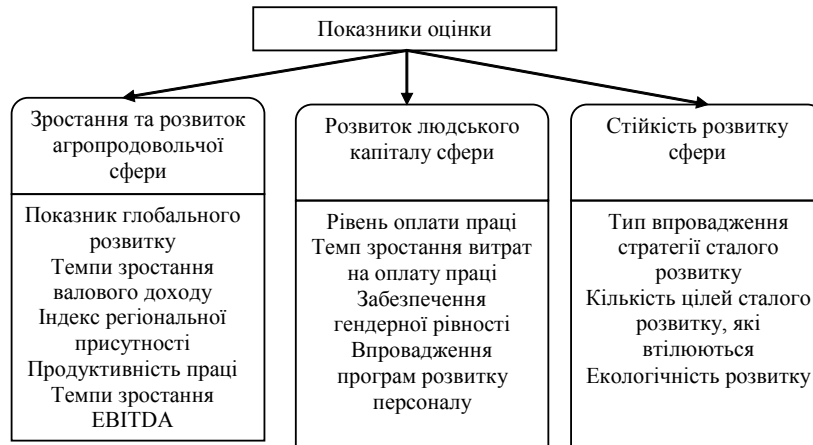

Рис. 1. Показники оцінки адаптивного соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери

Джерело: узагальнено авторами.

го кола осіб з метою підтримки ефективної економічної діяльності для забезпечення їх добробуту та підтримки розвитку агропродовольчої сфери.

3. Мати чітка картину сучасних аграрних суб'єктів господарювання України. Особливо стосовно розширення масштабів діяльності, їх розширення та перетворення на транснаціональні компанії головним показником суб'єктів господарювання виступає рівень глобалізації, що демонструє міру присутності на міжнародних ринках та обсяги міжнародних інвестицій.

4. Забезпечити застосування відкритих джерел інформації яка стосується діяльності аграрних підприємств. Велика кількість аграрних підприємств є "квазіутвореннями" ("мають єдиного власника, здійснюють координацію власної діяльність, проте не є юридично об'єднаними" [10]), у багатьох підприємств відсутня консолідована звітність, що створює перешкоди на шляху проведення ефективної діагностики, особливо що стосується оцінки заходів пов'язаних із реалізацією сучасних управлінських підходів. Достатні обсяги інформації для повноцінної діагностики забезпечують суб'єкти господарювання (переважно агрохолдинги), по яких відбувається котирування акцій на міжнародних фондових біржах, адже це вимагає від них підготовку детального звіту стосовно операційних та фінансових результатів їх діяльності, крім того необхідним є звіти які стосуються сталого розвитку або соціальної корпоративної відповідальності. Їх підприємства мають розміщувати у відкритому доступі.

Оцінку комплексного показника соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери можна представити у вигляді послідовності, яка складається з наступних етапів:

1. Підготовчий:

— визначення, опис чи уточнення основних елементів що визначають розвиток агропродовольчої сфери;

— встановлення набору показників, які доцільно використати при оцінці елементів соціально-економічного розвитку;

— формування шкали оцінювання визначених показників, що використовуються для оцінки соціально-економічного розвитку.

2. Розрахунковий:

— визначення об'єкту оцінювання;

— визначення часткових показників пов'язаних з соціально-економічним розвитком;

— проведення оцінки визначених вище показників соціально-економічного розвитку;

— визначення комплексного показника рівня соціально-економічного розвитку:

$$K_{\text{СЕР}} = \alpha_1 * K_{\text{ЗІР}} + \alpha_2 * K_1 + \alpha_3 * K_{\text{РАК}} + \alpha_4 * K_{\text{СР}} \quad (1),$$

де $K_{\text{СЕР}}$ — комплексний показник, що характеризує соціально-економічний розвиток агропродовольчої сфери;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ — коефіцієнти вагомості по відповідних компонентах;

$K_{\text{ЗІР}}$ — комплексний показник, що характеризує зростання і розвиток агропродовольчої сфери;

K_1 — комплексний показник що характеризує інклюзивність і розвиток (інклюзивності бізнес-моделі) агропродовольчої сфери;

$K_{\text{РАК}}$ — комплексний показник що характеризує розвиток людського капіталу агропродовольчої сфери;

$K_{\text{СР}}$ — комплексний показник що характеризує стійкості розвитку агропродовольчої сфери.

3. Аналітичний:

— діагностика розвитку агропродовольчої сфери;

— формування стратегічних напрямків та розробка механізмів соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери.

На наш погляд проведення комплексної діагностики соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери слід згрупувати в такому вигляді.

1. Зростання та розвиток агропродовольчої сфери — характеризує успішність соціально-економічної системи стосовно поліпшення фінансових результатів, підвищення фінансової стійкості, розширення масштабів власної діяльності враховуючи власну конкурентоспроможність.

2. Інклюзивність бізнес-моделі розглядається як основа довгострокового зростання та розвитку при реалізації ефективних механізмів взаємодії із стейкхолдерами на базі принципів справедливості, партнерства та солідарності.

3. Розвиток людського капіталу — реалізація політика соціально-економічних систем по відношенню до оплати праці працівників з метою підтримки належного рівня добробуту завдяки реалізації соціальних гарантій.

4. Стійкість розвитку — впровадження інноваційних підходів в управлінні з використанням стратегій сталого розвитку на основі системності та цілеспрямованості соціально-економічних систем.

В межах кожної групи комплексного показника соціально-економічного розвитку нами встановлено проміжні показники (рис. 1).

Обсяги сплати податків і амортизаційних відрахувань (ЕВІТДА), темпи росту валового доходу, прибутку до відрахування відсотків, показує динаміку росту фінансових результатів агропродовольчої сфери які свідчать про успішність наявної бізнес-моделі.

На нашу думку, потрібно провести визначення середнього темпу росту визначених показників, за період не менше 3-х років з метою опису фінансових результатів у динаміці.

Слід відмітити, що важливою проблемою оцінки рівня соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери часто є відсутність у практиці управління єдиної сукупності показників, за допомогою яких можна було б комплексно охарактеризувати стан зазначеної сфери з подальшим розрахунком інтегрального показника. Також важливим є вибір окремих економічних показників та встановлення кореляції між ними.

Показники економічного розвитку дозволяють визначити результативність реалізації основних виробничих чинників: виробництво

продукції на 1 га, прибуток на 1 га, фондвідача, фондомісткість, матеріаломісткість, продуктивність праці тощо.

До показників які характеризують рівень та якість життя населення можна віднести наступні: рівень освіти; середня тривалість життя; тривалість робочого дня; рівень забезпеченості житлом, наявність закладів культури, освіти та охорони здоров'я; забезпеченість лікарями, педагогами на 1000 осіб; денного бюджет населення; середня заробітна плата тощо.

Проаналізувавши рівень економічного розвитку країни, слід відмітити важливу роль галузевої структура економіки, зокрема, ознакою високого рівня розвитку економіки є перевага галузей, які створюють більшу додану вартість (виготовляють продукцію кінцевого споживання). На основі зазначеного можемо виділити головні критерії якості соціально-економічного розвитку:

стійкість розвитку (довготривалий соціально-економічний розвиток);

оптимальність розвитку (пропорційність зростання різних галузей національної економіки);

економічність розвитку (загальні витрати суспільних ресурсів для забезпечення приросту ВВП);

екологічна ефективність розвитку (зменшення викидів шкідливих речовин);

соціальна результативність розвитку (обсяг споживчих товарів в прирості ВВП).

Аналіз існуючої системи соціально-економічних показників, виявив наступну закономірність — результатом розвитку економічних параметрів є позитивна динаміка кількісної та якісної зміни соціально-демографічних показників. Так, валова додана вартість і темпи росту виробництва впливають на розмір середньомісячної номінальної оплати плати. Тобто рівень розвитку економічних показників лежить в основі формування соціальних та демографічних показників розвитку.

Наведений вище перелік показників не є вичерпним, в сучасних реаліях використовуються показники, які відображають економічний розвиток: вартість основних та оборотних засобів; обсяг інвестицій в основний капітал, частка іноземних інвестицій; виробництво продукції промисловості та сільського господарства; фінансові результати; індекси споживчих цін, цін промислової та сільськогосподарської продукції; валова додана вартість; співвідношення експорту-імпорту товарів та послуг; обсяги роздрібного товарообороту [10].

В сучасних динамічних умовах ефективне функціонування агропродовольчої сфери має

орієнтуватися на довготривалу перспективу, використовуючи наявний потенціал при нарощуванні обсягів виробництва, забезпечуючи належний рівень економічної та продовольчої безпеки країни. Це спонукає до пошуку нових моделей розвитку агропродовольчої сфери для забезпечення населення продовольством, а суміжних галузей сировиною.

Дослідження методичних підходів, які пропонуються застосовувати для оцінки соціально-економічного розвитку [10], показали, що сьогодні використовуються різноманітні методичні підходи. Це обумовлюється різними цілями, які ставилися під час проведення оцінки. Переважна більшість досліджених методичних підходів передбачають розрахунок інтегрального показника сталого розвитку, інші базуються на дослідженні системи часткових показників. Звертає на собі увагу і те, що майже всі представлені методики ґрунтуються на концепції сталого розвитку ООН, а саме: виділяють соціальну, економічну та екологічну складові (й рідше враховуються інституціональна, політична та інші складові) з деякими відмінностями у структурі компонентів та кількості часткових показників, що їх характеризують. А ось побудова інтегрального показника сталого розвитку здійснюється різними способами: за допомогою розрахунку середніх арифметичних та геометричних величин або із застосуванням більш складного математичного апарату. Також, багато представлених методик мають перевантажену систему часткових показників, або таких, які не відповідають системі національної статистики, що створює мультиплікативний ефект та ускладнює проведення оцінки в динаміці.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Доведено, що звуження та територіальна локалізація соціально-економічної депресивності в сільській місцевості реалізується завдяки збалансованому розвитку адаптивних соціально-економічних систем, і виступає в якості сфери соціальної відповідальності центральної державної, регіональної та місцевої влади. Відповідальний підхід до реалізації зазначених функцій забезпечує створення необхідного базису для впровадження інноваційних форм та напрямів соціально-економічного розвитку сільської місцевості, завдяки трансформації управління для забезпечення благополуччя місцевого населення. На державному рівні це

виступає передумовами формування та реалізації концепції та стратегії соціально-економічного розвитку сільської місцевості України, що має відбуватися враховуючи територіальну реформу в Україні з використанням рередового світового досвіду забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку. Визначено, що агропродовольча сфери в межах технологічного розвитку передбачає пришвидшення трансформації науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок у нові технологічні рішення, машини, обладнання, товари, нові форми організації праці та підходи до управління. Слід відмітити, що інноваційний процес стосовно сільського господарства, як складової агропродовольчої сфери, має ряд специфічних особливостей: регіональних, галузевих, функціональних, технологічних та організаційних. Водночас на інноваційну модернізацію агропродовольчої сфери здійснюють вплив умови та параметри, що мають як позитивне, так і негативне спрямування. Провівши аналіз існуючої системи соціально-економічних показників, виявлено наступну закономірність — результатом розвитку економічних параметрів є позитивна динаміка кількісної та якісної зміни соціально-демографічних показників. Так, валова додана вартість і темпи росту виробництва впливають на розмір середньомісячної номінальної оплати праці. Тобто рівень розвитку економічних показників лежить в основі формування соціальних та демографічних показників розвитку.

Література:

1. Біла С.О., Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Жук В.І. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. за ред. С.О. Білої. К.: НІСД, 2011. С. 23—24.
2. Білошкурський М.В. Деякі особливості діагностики кризового стану підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 3 (45). С. 85—89.
3. Бланк І.О. Управління прибутком. К.: Ніка-центр — Ельга, 1998. 364 с.
4. Губені Ю.Е. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства. Економіка АПК. 2006. № 11. С. 18—27.
5. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). К.: Світ знань, 2002. 528 с.
6. Жмайлов В.М. Адаптивний підхід в системі управління сільськогосподарськими підприємствами. Вісник Сумського НАУ, серія "Економіка та менеджмент". № 4 (28) 2008. С. 87—91.

7. Касич А.А. Управління адаптацією організаційно-економічних форм підприємств в сучасних умовах: дис. ... канд. екон. наук.: 08.00.04. Київ, 2001. 129 с.

8. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування: монографія. Луцьк: ЛДУ, Надстир'я, 2007. 260 с.

9. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. К.: КНТЕУ, 2001. 312 с.

10. Федірець О.В. Розвиток агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи: теорія, методологія, практика. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним господарством. Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, 2021. 448 с.

11. Феленко А.В. Проектування сільськогосподарських підприємств ринкового типу. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК: кол. монографія у 4 ч. За ред. П.Т. Саблука. К.: ІАЕ, 2001. Ч.2. С. 81—83.

12. Чернікова Н.М. Розробка стратегічних моделей комплексного розвитку сільськогосподарського виробництва. Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету: Економічні науки. № 51 (74). Луганськ: ЛНАУ, 2005. С. 131—136.

References:

1. Bila, S.O., Zhalilo, Y.A., Shevchenko, O.V. and Zhuk, V.I. (2011), *Innovatsiyni pidkhody do rehional'noho rozvytku v Ukrayini* [Innovative approaches to regional development in Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

2. Biloshkurskyi, M.V. (2005), "Some features of diagnostics of the crisis state of the enterprise", *Actual problems of the economy*, vol. 3 (45), pp. 85—89.

3. Blank, I.O. (1998), *Upravlinnya prybutkom* [Profit management], Nika Center — Elga, Kyiv, Ukraine.

4. Gubeni, Y.E. (2006), "Strategic directions of agricultural development", *Economy of agro-industrial complex*, vol. 11, pp. 18—27.

5. Yerokhin, S.A. (2002), *Strukturna transformatsiya natsional'noyi ekonomiky (teoretyko-metodolohichnyy aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)], World of Knowledge, Kyiv, Ukraine.

6. Zhmailov, V.M. (2008), "Adaptive approach in the management system of agricultural enter-

prises", *Sumy NAU Bulletin, "Economics and Management"* series, vol. 4 (28), pp. 87—91.

7. Kasych, A.A. (2001), "Management of the adaptation of organizational and economic forms of enterprises in modern conditions", *Abstract of PhD dissertation, Economy*, Kyiv, Ukraine.

8. Kryvyovvazyuk, I.V. (2007), *Ekonomichna diahnostyka pidpryyemstva: teoriya, metodolohiya ta praktyka zastosuvannya* [Economic diagnosis of the enterprise: theory, methodology and practice of application], *Nadstryya, Lutsk*, Ukraine.

9. Ligonenko, L.O. (2001), *Antykryzove upravlinnya pidpryyemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyy instrumentariy* [Anti-crisis management of the enterprise], *KNTEU*, Kyiv, Ukraine.

10. Fedirets, O.V. (2021), "Development of the agro-food sector as a socio-economic system: theory, methodology, practice", *Abstract of Doctor dissertation, Economy*, *Poltava*, Ukraine.

11. Felenko, A.V. (2001), *Proektuvannya sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv rynkovoho typu* [Design of market-type agricultural enterprises], *IAE*, Kyiv, Ukraine.

12. Chernikova, N.M. (2005), "Development of strategic models of integrated development of agricultural production", *Collection of scientific works of the Luhansk National Agrarian University: Economic Sciences*, vol. 51 (74), pp. 131—136.
Стаття надійшла до редакції 27.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663